

УДК 929Сахно:[59:069](477.61)

І. В. Загороднюк

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка
E-mail: zoozag@ukr.net

Іван Сахно та розвиток зоології й музейної справи на Луганщині: історичні розвідки

Ключові слова: *екозоологія, музеологія, теріологія, Луганськ, Іван Сахно.*

Передмова

Іван Іванович Сахно (1904–1984) — відомий український зоолог й еколог, завідувач кафедри зоології Луганського педінституту 1934–1969 рр. (рис. 1). З його ім'ям пов'язано формування цілої плеяди науковців та історія Зоологічного музею Луганського національного університету (ЛНУ). Він створив підвалини сучасної зоології сходу України. Попри це, ім'я І. Сахна — серед майже забутих, а в тих нечастих згадках, що доступні для аналізу, наводиться з українською неповною інформацією [25] або значними помилками [17].

Історія цієї скромної людини з вагомим науковим доробком — частина історії покоління науковців непростих 1930–1960-х років. Через брак доступної інформації історія зоології на Луганщині та зоомузею ЛНУ описана лише в загальних рисах [19]. Нерідко історію музею ведуть із 1972 або 1974 р. [53], проте наші розвідки свідчать про його початки в далеких 1930-х роках [12].

Перші кроки до відновлення пам'яті про І. Сахна зроблено в низці сучасних оглядів іхтіофауни Дінця [6, 7, 54] та теріофауни Луганщини [11, 13, 15, 21, 22, 28 та ін.], в описах історії зоології сходу України [12, 24] та історії Луганського національного університету [19]. Вкрай невелика і, на жаль, пересичена помилками інформація про І. Сахна упродовж багатьох років існує на сторінці кафедри біології Луганського університету [17]. Уточнені ключові біографічні та бібліографічні відомості про І. Сахна представлено автором на веб-сайті Українського теріологічного товариства НАН України [13].

Стисла біографічна довідка

Іван Іванович Сахно народився 12 листопада 1904 р. в м. Лебедин Сумської обл. в сім'ї кравця. Початкову освіту здобув у церковно-приходській школі, після чого в 1914–1918 рр. навчався у Вищому початковому училищі. Надалі рік працював конторником у Лебединському міськкомунгоспі (1919) і далі вже педагогом (рис. 2): вихователем Лебединського центрального дитбудинку (04–09.1921) та вчителем Деркачівської сільської школи (1921–1924), звідки отримав відрядження до вишу.

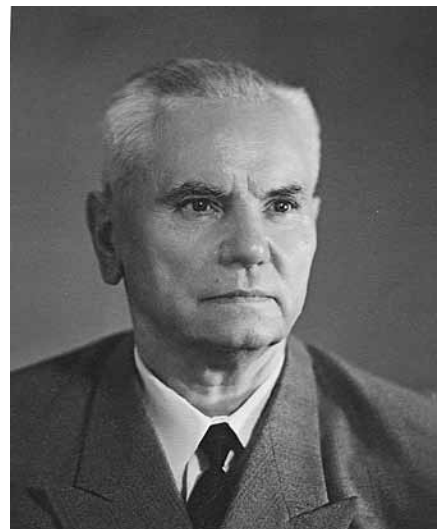

Рис. 1. Іван Іванович Сахно. 1972 р. (фото реставровано В. Ключевим).

Рис. 2. Іван Сахно 1921 р. (осінь). Фрагмент світлини з групою викладачів. У вересні 1921 р. І. Сахно змінив роботу вихователя Лебединського центрального дитбудинку на викладача Деркачівської школи (табл. 1). За сайтом м. Лебедин www.lebedinpress.com.ua: «26 липня 1920 р. у Лебедині був відкритий перший дитячий будинок. Того ж року з різних промислових міст країни прибуло 500 дітей».

Вищу освіту здобув у ХІНО (Харківський інститут народної освіти), де протягом 1924–1929 років навчався на агробіологічному відділенні. В Харкові певний час жив з батьками. Батько через слабкий зір покинув кравецтво і на час переїзду до Харкова (1925–1928) працював дворником 5-ї школи (саме в цій школі упродовж 09.1926–09.1929 І. Сахно викладав); 1928 р. батько через тяжку хворобу повернувся до Лебедин і помер того ж року; мати після цього залишилася в Лебедині, де прожила до смерті в 1951 р. Після закінчення ХІНО мав рік педпрактики і потім рік (1930) служив у Червоній Армії («однорічник»).

1931 року вступив до аспірантури при Харківському зообіологічному НДІ за спеціальністю «екологія» під керівництвом В. Станчинського. Вже 1932 року опинився в групі польових дослідників, що вивчали екосистеми степової зони за програмою роботи Степового інституту (Асканія-Нова) і відтоді й надалі працював

над тематикою змін зональних фауністичних комплексів унаслідок аграрного освоєння степу та розбудови мережі лісосмуг. Аспірантуру закінчив у березні 1934 р. (табл. 1), після чого потрапив до Сумського¹ педінституту, де працював з 04.1934 до 10.1934 р.

Табл. 1. Ключові події життя І. Сахна в період до мобілізації на фронт 1941 р. (за Особовим аркушем з обліку кадрів від 30.05.1947 р. [29]) та після демобілізації у 1945 р. й до виходу на пенсію 1969 р.

Період	Посада	Місце роботи
1919–1921	конторник Міськкомгоспу	м. Лебедин (нині Сумська обл.)
03.1921–09.1921	вихователь у дитбудинку	там само
09.1921–09.1924	вчитель [сільської школи]	с. Деркачівка Ольгинського (нині Недригайлівського) р-ну Сумщини
09.1924–09.1929	студент ХІНО (Харк. ін-т нар. освіти)	м. Харків
09.1924–09.1926	вчитель 32 школи	м. Харків
09.1926–09.1929	вчитель 5 школи [практика після ХІНО]	м. Харків
09.1929–12.1930	однорічник 8 сп [скороч. військ. служба]	м. Феодосія
12.1930–03.1933	викладач ФЗУ «Стройуч» при ХТЗ	Харківський тракторний завод
03.1931–03.1934	аспірантура при Харк. зоол.-біол. інст.	м. Харків
03.1934–10.1934	викладач зоології в пед. інституті	м. Суми
10.1934–08.1941	зав. каф. зоол. в пед. інституті*	м. Ворошиловград
08.1941–04.1942	пом. нач. 1 від. 395 сд [= стріл. дивізії]	Півд.-Зах. фронт
...
08.1945–10.1945	резерв офіцерського складу ОК 46-ї Армії	3-й Укр. фронт і Одеський ВО
10.1945–08.1969	зав. каф. зоол. в пед. інституті	м. Луганськ

* Інші дані свідчать, що завідування кафедрою почалося лише 1938 р. (див. далі), окрім того, в різних документах вказано різні дати початку праці в ДІНО — 08.1934 та 10.1934.

¹ Існує припущення, що І. Сахно працював не у Сумах, а в Глухові, у філії Сумського педінституту (на жаль, архіви Глухівського та Сумського інститутів за довоєнні часи втрачені). Відомо також, що до Луганська з Глухова у повоєнні роки (не пізніше 1956 р.) прибули ще співробітники й студенти, а з ними — 5 відносно великих зоологічних експонатів у скляних ковпаках. Ці експонати довгий час стояли на окремих столах у «зоологічному коридорі» (план на рис. 4), а потім зникли.

Того ж року (10.1934) переведений (?) викладачем до Луганська, в ДІНО (Донецький інститут народної освіти), який того ж року було реорганізовано у Ворошиловградський педінститут. Тут з 10.1934 р. обіймав посади доцента і завідувача кафедри зоології [29], при якій з перших днів її існування заснував два кабінети — зоології та фізіології. Експозиційна частина цього кабінету стала основою зоологічного музею інституту [12].

Навесні 1940 р. (27.04) І. Сахно захистив дисертацію в Дніпропетровському університеті за темою «До вивчення фауни звірів і птахів полежахисних смуг Одеської та Миколаївської областей...» (рішення ради університету про присудження наукового ступеня від 7.06.1940). Того ж 1940 р. отримав звання доцента зоології, підтвержене ВАК СРСР 15.02.1941 [29].

У серпні 1941 р. мобілізований до Червоної Армії (останній день роботи в інституті — 20.08.41). Служив у штабних підрозділах (зокрема, морської піхоти) у складі Південно-Західного (8.1941–10.1942), Північно-Кавказького (10.1942–4.1943), Степового (4.1943–9.1943) та Третього Українського (з 9.1943) фронтів, пройшов з боями країни Балкан та Центральної Європи. Мав контузію (18.10.1942) у час, коли був начальником штабу 145 полку морської піхоти Північнокавказького фронту. Має 17 військових нагород (частина в архіві ЛНУ), у т. ч. два ордени Червоної зірки (30.04.1943, 14.09.1945), 13 медалей та орден Вітчизняної війни II ступеня (06.04.1985, док. № 79), а також одну іноземну нагороду («За звільнення Болгарії»). Демобілізований у жовтні 1945 р. у званні капітана, з Одеського округу (табл. 1).

Від жовтня 1945 р. — доцент та завідувач кафедри зоології Луганського педінституту (рис. 3). Офіційно відновлений на посаді зав. кафедри наказом заступника Наркомосвіти УРСР І. Гуленка від 19.03.1946 р. Був одружений з Людмилою Титаренко (принаймні з осені 1940 р.), яка від початку роботи в інституті (березень 1938) й до виходу на пенсію (1967) працювала на тій самій кафедрі асистентом й завідувачем кабінету зоології. Син — Віктор, згаданий в документах лише раз, в особовому листку 17.11.1945 р. У виробничих характеристиках різного часу (1963, 1964, 1965, 1973 рр.), відзначено майже незмінною фразою: «Під його безпосереднім керівництвом створено багатий зоологічний музей» [29]. Має високі педагогічні відзнаки: орден «Знак пошани» (1953), значок «Відмінник народної освіти» (1963), Грамота Міносвіти УРСР (1964), Почесна грамота Міносвіти УРСР (1973).

Рис. 3. Іван Сахно після повернення з армії до Луганська (осінь 1945 р.). Фото з альбому І. Сахна.

Автор 34 наукових праць, опублікованих у період 1938–1978 рр., у тому числі в таких періодичних наукових виданнях, як «Збірник праць Зоологічного музею» (1938), «Наукові записки Харківського педінституту» (1940), «Наукові записки Ворошиловградського педінституту» (1941, 1956, 1959, 1963, 1964, 1965, 1966), «Природа» (1948, 1949), «Зоологический журнал» (1957, 1959, 1963, 1969), «Вестник зоологии» (1968, 1971, 1972, 1978) та інших, а також близько 10 статей у тематичних наукових збірниках, включно з матеріалами високорангових екологічних та зоологічних конференцій.

1969 року, у віці 65 років після спровокованого іншими конфлікту з керівництвом інституту написав заяву на звільнення і 10.07.1969 р. вийшов на пенсію (наказ ректора 30.06.1969). Продовжував наукові дослідження на пенсії, і протягом 1970–1975 рр. підготував та опублікував ще 5 наукових статей. Багато мандрував, особливо в період з 1973 до 1979 рр. Останні 8–10 років життя пройшли без контактів з колегами з інституту. Помер у Луганську восени 1984 року у віці 80 років. Похований поруч із дружиною, Л. Титаренко (4.10.1912–29.12.1971), в Луганську, на цвинтарі біля урочища «Гостра Могила».

Початки. Заснування кафедри та музею

У середині 1930-х років у Луганському педінституті, як і у вищій школі загалом, відбулася серія реорганізацій: 1934 р. ДІНО (Донецький інститут народної освіти) реформують у Ворошиловградський державний педінститут. За два роки, 1936 р., у ньому створюють природничий факультет (замість агробіологічного), а на початку 1938 р. запроваджують штатно-окладну систему роботи викладачів із закріпленням їх за кафедрами. Того ж 1938 р. впроваджено новий статус вищої школи, який стимулював розвиток наукової роботи [20]. Тоді ж, після репресій 1933–1938 рр., професорсько-викладацький склад інституту значно «порідшав» [18].

Іван Сахно приїхав до Луганська вже з певним досвідом: протягом 1931–1934 років він навчався в аспірантурі при Харківському зообіологічному НДІ за спеціальністю «екологія» (автобіографія 20.02.1946). Аспірантуру проходив на кафедрі зоології хребетних Харківського університету під керівництвом всесвітньовідомого еколога й орнітолога Володимира Станчинського. Теренові дослідження за темою дисертації проводив у районі причорноморських степових лісосмуг, де вивчав птахів і ссавців цих типів позазональних деревостанів. За спогадами С. Медведєва, принаймні 1932 р. І. Сахно працював біля Каховки в окол. с. Чорнянка (кол. Чорненьке), в комуні ім. Комінтерну [26]. Як видно з його «дисертаційної» статті [30], він збирав матеріал в окол. сіл Крижанівка Комінтернівського р-ну та Великодолинське («Грос-Лубенталь») Овідіопільського р-ну на Одещині, сіл Богданівка та Акмечетка Доманівського р-ну Миколаївщини, с. Токарівці Білозерського р-ну Херсонщини (правобережжя) [30], не згадуючи (чи не маючи права згадувати) дослідження з групою В. Станчинського в Чорнянці 1932 р.² і вказуючи в переліку періодів досліджень літні місяці 1933–1936 рр. Згодом, коли навіть ім'я В. Станчинського було забороненим, його дисертація була представлена на захист під керівництвом Іллі Волчанецького [1]³.

Іван Сахно прибув до Луганського педінституту в жовтні 1934 р., тобто у віці 30 років, після півроку роботи в Сумському педінституті (04–10.1934) [29]. Припускається, що саме разом з ним тоді до Луганська прибула частина сучасної колекції хребетних [12] та велика кількість коробок з дрібнорозмірними зразками (Н. Лебедева, особ. повід.), що стало основою майбутнього кабінету зоології. Ця визнана версія, яку розповіли раніше старожили й автору, не є основною. На основі авторських розвідок історії природничих центрів сходу України можна припустити, що І. Сахно мав великі можливості для спілкування з відомим зоологом і таксидермістом Борисом Вальхом (1876–1942), який працював довгий час у Бахмуті (столиці тогочасної Донецької губернії, що вкл. й Луганське) і був організатором і першим директором Бахмутського краєзнавчого музею, започаткованого 1924 р. (у свою чергу створеного на основі колекцій музею народної освіти, що існував з 1909 р.). До того ж, з 1925 р. (до 1938 р.) у цьому музеї працював запрошений з Глухівського окружного музею І. Часовников. Не можна виключати, що неоднозначні згадки Глухова у спогадах про Сахна і поява в Луганську зоологічних колекцій можуть бути пов'язані з Бахмутським музеєм та бахмутськими колегами, що були земляками І. Сахна (І. Часовников). Поки що це лише гіпотеза, яку підтримує той факт, що ДІНО формувався на основі губернських педагогічних курсів, які протягом 1920–1923 рр. були саме у Бахмуті [19].

² Для подальших розвідок важливим є той факт, що у 1932 р. в цій комуні ім. Комінтерну Іван Сахно працював одночасно з ботаніком Я. К. Кика та ґрунтознавцем В. П. Кавалеридзе [26].

³ Прямих даних про керівника аспірантури і дисертаційної теми І. Сахна немає, проте це впливає з історії зоологічних досліджень в Асканії-Нова [3] та в ХІНО [5]: керівником, очевидно, був В. Станчинський (1882–1942), який саме в 1930–1933 рр., після повернення з Асканії-Нова, працював у Зообіологічному НДІ при Харківському університеті та з 1.08.1930 р. й до арешту (6.11.1933 р.) очолював у ньому сектор екології і фауністики та кафедру зоології.

Іван Сахно був зарахований в Луганський пединститут «викладачем зоології» і викладав тут зоологію, дарвінізм та методику біології. Історики зазначають, що створені протягом 1935–1940 років нові лабораторії та кабінети (зокрема й кабінет зоології) були в числі кращих в Україні, а серед найяскравіших висококваліфікованих співробітників того часу згадують Івана Сахна [20]. За записами в особовій справі І. Сахна (листок з обліку кадрів), він був завідувачем кафедри з 10.1934 р., за іншими даними, кафедри створювали лише згодом (можливо, кафедру створено тільки навесні 1938 р., а до того вона мала назву «кабінет зоології»). Асистентом кафедри був Н. Яблуновський.

При кафедрі зоології від часу її створення було засновано два підрозділи: кабінет зоології та кабінет анатомії й фізіології. Кабінетом зоології (принаймні з 1938 р. до 1967 р.) завідувала Людмила Титаренко, дружина І. Сахна, кабінетом анатомії та фізіології опікувалися М. Блехер та лаборант З. Миронова. Кабінет зоології розміщувався у невеликих за площею приміщеннях (рис. 4). Центральну роль у забезпеченні навчання студентів відігравав зоологічний музей, розташований у двох аудиторіях — 402–403 (кімнати фізіологів були в суміжному коридорі). На базі кабінету зоології викладали зоологію, ентомологію, дарвінізм, зоогеографію тощо. В альбомі історії факультету та на сайті ЛНУ відзначено, що «при кабінеті зоології функціонував невеликий зоологічний музей, розміщений в аудиторіях. У музеї була представлена місцева фауна, але були й південні види: африканський страус, папуги, фламінго» [17].

Рис. 4. Ліворуч: план розміщення кімнат кафедри зоології в головному корпусі інституту. Колекція та експозиція розміщалися в ауд. 402, 403, у коридорі та його дальньому холі на місці ауд. 425–426 (у дужках — сучасна нумерація кімнат). Коридор з експозицією в ті часи часто називали «зоологічним». Реконструкція за сучасним планом будівлі та спогадами колишніх співробітників кафедри.

Праворуч: у кабінеті зоології — спеціалізованій лабораторії кафедри зоології. 1938–1939 навчальний рік. Заняття веде доц. Іван Сахно (праворуч, схилився). Фото з альбому історії факультету природничих наук.

Важливою біографічною деталлю є те, що Іван Іванович у (принаймні) 1939 р. входив до складу Українського комітету охорони пам'яток природи [3]. Серед відомих біологів того часу у складі УКОПП були зокрема: В. Аверін, В. Артоболевський, О. Браунер, М. Зубаровський, Я. Зубко, О. Кришталь, В. Станчинський, І. Тарнані, М. Шарлемань, А. Яната. Фактично це було перше українське біологічне товариство. 1939 р., зі створенням Управління заповідників... при РНК УРСР комітет розформували. Проте цей досвід напевно позначився на подальшому інтересі дослідника до природоохоронної роботи, що відображено у багатьох його статтях: про Стрільцівський степ та бабака, про Кременські ліси та хохулю, про мисливську фауну та охорону рідкісних видів (див. бібліографію).

Іван Іванович активно досліджував фауну у місцях проведення практик зі студентами, зокрема фауну Кремінських лісів та заплави Дінця, а також фауну лісосмуг. Судячи з його наукових праць того часу, він добре знав і детально вивчав як птахів і ссавців [30], так і риб [31, 32]. Про останню працю [31] В. Денщик згадує так: «О Сахно И. И. я знаю не понаслышке, в своей диссертации я использовал им опубликованную сводку о рыбах бассейна Северского Донца. Добротный материал...» [8]. 1940 року Іван Іванович захистив у Дніпропетровському університеті дисертацію, основні положення якої були опубліковані ним 1938 р. у статті: «До вивчення фауни звірів і птахів полезахисних смуг Одеської та Миколаївської областей і впливу фауни на прилеглі поля» [30].

Час світової війни

Події Другої світової війни суттєво позначилися на історії міста та його освітніх закладів. Особливістю Луганська⁴ був статус прифронтового міста, заклади якого, вкл. й ЛДПІ, пережили три евакуації [19, 20]. Особливо тяжким виявився період з літа 1942 до осені 1943 рр. У серпні 1941 р. І. Сахна мобілізують до Червоної армії [29]. У цей час його заміщав відомий харківський зоолог Яків Зубко⁵ (1899–1968). Яків Пантелеймонович, завідувач кафедри зоології Харківського педінституту, з початком війни виїхав зі сім'єю до Луганщини, а потім — Середньої Азії [24]. Вже в березні 1942 р. Міносвіти відкликав його до Луганська, де він і завідував кафедрою зоології до грудня 1943 р., коли за подібним викликом повернувся до Харкова [24]. Є дані про те, що в час окупації міста на кафедрі працювали три фахівці з блокадного Ленінграда (проф. Виноградова, доц. Виноградов, доц. П. Бутнінг) [17], тобто міг зберігатися певний рівень опіки колекцій. Принаймні частина колекції, як свідчать порівняння світлин різного часу, вціліла (у книзі А. Климова є згадки численних евакуаційних ящиків [19]).

Повне відновлення роботи інституту сталося протягом 1944/45 навчального року, коли були відремонтовані кочегарка, низка аудиторій та спеціалізовані кабінети, зокрема й зоології [9]. Тоді ж до інституту прийшли два зоологи — Людмила Титаренко⁶ та Микола Симонов⁷ (рис. 5). Микола Андрійович був зарахований до інституту 20.09.1944 р.; надалі він — викладач кафедри зоології й таксидерміст зоомузею (до відокремлення кафедри фізіології в 1963 р., куди він перейшов як викладач фізіології тварин). Очевидно, саме від них і залежало відновлення роботи кафедри та колекцій.

Рис. 5. Фотографії головних зоологів кафедри і творців музею: Іван Сахно, Людмила Титаренко та Микола Симонов (бл. 1952–1953 рр. з фотоколажів випусків груп 1948–1952, 1949–1953 та 1950–1954 рр.). Всі фото редаквано автором.

⁴ Місто називали Ворошиловград з 11.1935 до 07.1942, з 02.1943 до 03.1958 р. та з 01.1970 до 05.1990 р.

⁵ 1937 р. Я. Зубко захистив дисертацію за близькою до теми І. Сахна темою «Ссавці фауни Нижнього Дніпра».

⁶ Людмила Титаренко — 1912 р. н., уродженка с. Новий Буг на Миколаївщині, випускниця Луганського педінституту, працювала тут перед війною з 1938 р., у повоєнні роки (з 1944 до виходу на пенсію 1967 р.) — асистент кафедри.

⁷ Микола Симонов — 1916 р. н., уродженець ст. Митякінська Тарасівського р-ну Ростовської обл., закінчив Дніпропетровський університет; у повоєнні роки й до 1963 р. — асистент кафедри зоології.

На час повернення І. Сахна до інституту виконуючим обов'язки завідувача кафедри був Мендель Блехер⁸. Хто керував кафедрою між від'їздом Я. Зубка (12.1943) та поверненням з фронтів М. Блехера (09.1945) та І. Сахна (10.1945) — невідомо. В особовій справі І. Сахна є його заява і відповідний наказ директора інституту про його призначення завідувачем кафедри зоології з 15.10.1945 [29].

Повоєнні часи (1945–1960)

Офіційно І. Сахно відновлений на посаді зав. кафедри наказом заступника наркома освіти І. Гуленка від 19.03.1946 р. [29], а слідом (10.04.1946 р.) — наказом заст. голови Комітету по вищій школі при РМ СРСР А. Синецьким [29]. Як зазначено на офіційному сайті ЛНУ, «із властивою йому наполегливістю та енергією він разом зі співробітниками кафедри активізував створення зоологічного музею й зміцнення матеріальної бази кафедри..., оскільки в період окупації все устаткування та експонати музею були знищені й розграбовані» [17]. Ймовірно, це було не зовсім так, оскільки в сучасній колекції є зразки, які пізнаються на світлинах довоєнного часу (рис. 7 та 10).

У повоєнний період і на найближчі два десятиліття на кафедрі зоології сформувався стабільний працездатний колектив. Разом із І. Сахном, асистентами кафедри працювали Людмила Титаренко (1912 р. н., на кафедрі з 1944 р. до 1967 р.), Микола Симонов (1916 р. н., на кафедрі — з 1944 р. до 1962 р.) та низка інших колег, лаборантів та асистентів (рис. 6). Саме вони створили «кістяк» кафедри та кабінету зоології. Людмила Титаренко зібрала

Рис. 6. Студенти й викладачі природничого факультету ЛДПУ, 1945 р. Викладачі — у нижньому ряду: Лідія Довженко (ботанік, студ.?), Мендель Блехер (фізіолог), доц. Лука Білогуб (географ); Ольга Алексеева (хімік), Іван Сахно (зоолог), Федір Терещенко (?) (ботанік), Микола Симонов (зоолог), Федір Пугач (географ). У верхньому ряду в центрі — студенти Костянтин Ситник, студент та асистент кафедри 1945–1950 рр. та Лев Євтушенко (декан факультету 1960-х років). Фото з архіву А. Климова.

⁸ Мендель Блехер відомий як перший (в історії міста й області) санітарний лікар Луганського повіту (з 1920 р. до ~1928 р.) [10]; Мендель Якович — 1885 р. н., уродженець м. Осипенко, навчався медицині в Берлінському та Ростовському університетах. Працював на кафедрі зоології ВДПІ з 1934 до 22.06.1941 р., під час війни — військовий фронтовий лікар (має три нагороди, у т. ч. Орден Червоної Зірки), а після війни (з 15.09.1945 до смерті в кінці 1951 р.) — знову викладач фізіології людини й тварин та завідувач кабінету фізіології. Засновник анатомічного музею ЛНУ. Дисертацію тільки готував [2].

багатий матеріал з ентомофауни області, який згодом послужив основою для створення окремої експозиції із зоології безхребетних. За спогадами співробітників того часу, значний внесок у відновлення кафедри та поповнення фондів музею зробив знавець птахів та майстер «золоті руки» Микола Симонов. Микола Андрійович, за освітою іхтіолог, вів у педінституті зоологічний гурток та читав курс фізіології тварин і людини. У перше повоєнне десятиліття на кафедрі зараховані: В. Щербиніна (01.09.1949), К. Ситник (15.10.1949), Л. Каплан (бл. 1950), Є. Постникова (1952, з 1954 — декан), А. Шепель (1952), А. Лаврентьев (1953), М. Афанасьев (1953).

Проживав тоді І. Сахно з дружиною на околиці Луганська, по вул. Новостройна, 23 (нині вул. Ліньова). Працювати у той час було непросто: транспорт, зв'язок, спорядження, навчальні посібники, інструменти — все було в дефіциті. Мав місце і потужний ідеологічний тиск. У характеристиці І. Сахна, викладача дарвінізму, підписаній директором інституту І. Стрельцовим бл. 1947–1948 рр., зазначено: *«тов. Сахно є мічурінцем..., але активну боротьбу за панування мічурінської науки вів недостатньо. Читаючи курс дарвінізму... висвітлював праці Мічуріна, Лисенка та ін., давав критику морганістсько-менделівського тлумачення питання, але недостатньо гостро, у той самий час допустив, що співробітники його кафедри (Симонов, Блехер), не ведучи активної пропаганди вейсманізма-морганізма, ... іноді давали менделістсько-морганівську трактовку питань»* [29].

У 1950/51 навчальному році при кабінеті зоології за ініціативою та участю І. Сахна створено куточок живої природи, в якому утримували піддослідних тварин, необхідних для практичних занять, спостережень та експериментів. За спогадами тодішніх лаборантів кафедри, у живій колекції були черепахи, полози, аксолотлі, вивірка, бабак, папуги та

співочі птахи, великорозмірні риби, раки, дафнії. У спогадах та публікаціях того часу згадували частих гостей та екскурсантів, зокрема й школярів; є спогади й про бабаків, які своїм свистом нагадували всім про існування й адресу живої колекції. Все це проіснувало до 1969 р., поки І. Сахно працював у інституті (Н. Лебедева, С. Котлик, особ. повід.).

Продовжувала розвиватися і «мертва» колекція, зокрема завдяки таксидермічним талантам М. Симонова (рис. 7–8). У цей час І. Сахна цікавлять фауна в цілому та її зміни. Він досліджує господарсько-важливі види, у т. ч. енота [33] та бабака [34]. Спільно з М. Симоновим проводить дослідження змін мисливської фауни регіону, включаючи інтродуковані види (вивірка-телеутка, ондатра, енот) [51]. До теми бабака, символу Луганщини, він повертався потім не раз [42, 47], як і до змін фауни регіону в цілому [39, 43, 45]. Подальший інтерес дослідника до подібних тем сформувався саме в цей період, і саме цей напрямок виявився продуктивним у низці нових досліджень [11, 52].

Звертає на себе увагу помітний розрив у датах публікацій дослідника між 1949 та 1956 рр. (7 років). Очевидно, що в цей час значні зусилля пішли на організацію навчального процесу (лабораторії, кафедра, практики) та наукових досліджень (музей, віварій, експедиції). Варто також звернути увагу на

Рис. 7. На заняттях у кабінеті зоології; 1950/51 н. р. Ці опудала збереглися дотепер. (Фото з альбому історії Природничо-географічного факультету ЛНУ).

Рис. 8. Опудала птахів, виготовлені на заняттях студентами 4 курсу, 1955 р. Робоче місце напарника І. Сахна, таксидерміста М. Симонова.

доволі довгу «чорну смугу» в історії вищої школи на Луганщині, коли інститут перевели до найнижчої III категорії вишів і почергово об'єднували його кафедри та факультети (докладніше див.: [19]). Зокрема, 1951 р. сталося об'єднання природничого та географічного факультетів. Кілька разів закривалися наукові видання інституту. Того ж 1951 р. у Лебедині померла мати І. Сахна.

Іван Сахно, попри величезні педагогічні навантаження та часті зміни навчальних планів, продовжував наукову роботу. У цей період сформувалася його головна дослідницька тема — екологія гризунів як шкідників сільського господарства та їхній вплив на врожаї сільськогосподарських культур в умовах степової зони сходу України. У характеристиці за 1958 р. (за підписом директора інституту Г. Ємченка 25.12.58) відзначено, що «*протягом низки років І. І. Сахно веде наукову роботу: працює над докторською дисертацією, має низку друкованих праць, опублікованих у наукових журналах Академії наук, і завідує кафедрою зоології, яка є профілюючою на факультеті*» (те саме — в характеристиці за 1961 р.). Подальший період досліджень був насичений розвідками в цьому напрямку [35, 36 та ін.], хоча автор працював і над тематикою мисливської фауни та історичних змін теріофауни регіону.

Робота в 1960-ті роки

На межі хрущовської та брежнєвської епох у вищій школі наступив період стазису. Відбулася консервація як завдань і складу кафедр, так і виробничих потужностей та освітніх можливостей. Виросло повоєнне покоління. Наука демонструвала певний прогрес. Формувалася «нова історична спільнота — радянський народ». Із 1961 р. почалися потужні процеси зросійщення, у т. ч. й зоології [14]; набирал обертів рух шістдесятників. Це не могло не позначитися на роботі й статусі Івана Івановича, який був закоханим в українське, розмовляв і писав українською і дослідження присвячував актуальним на той час питанням прикладної теріології та змінам теріофауни краю. Як згадують старожили й учні, І. Сахно, залучаючи до науки молодь, завжди розвивав різні напрямки, а не «садив» початківців на свою тему: велися дослідження кровосисних комах, мисливської фауни, рідкісних видів хребетних. Розвивалися зоомузей та жива колекція. Як зазначають А. Климов та В. Курило [20], в Луганському педінституті «у 1960–1963 роках було створено унікальні... геологічний та анатомічний музеї, переобладнано зоологічний музей» (с. 29). Остання фраза засвідчує давність зоологічного музею.

1963 року з кафедри зоології виокремилася кафедра анатомії і фізіології людини і сільськогосподарських тварин (на чолі з Л. Капланом), очевидно за сприяння тогочасного декана Євгенії Постникової (рис. 9). При цьому коло науковців, об'єднаних кафедрою зоології, помітно звузилось. Того ж 1963 року в інституті з'явився новий зоолог із Семіпалатинська — Сергій Панченко (1928–2011), прихильник спостережної зоології та зоогеографії, громадський активіст та популяризатор науки, який відіграв помітну роль у житті кафедри та І. Сахна. У цей період Іван Іванович, остаточно визначившись як теріолог, активно вивчає місцеву фауну. Того ж

Рис. 9. Іван Сахно в групі колег по кафедрі й студентів I курсу, весна 1961 р. У центрі — доценти-фізіологи Лев Каплан (завідувач кабінету фізіології), Євгенія Постникова (декан факультету 1954–1967 рр.) та Іван Сахно (завідувач кафедри зоології). Фото з архіву О. Виноградова.

1963 року він видає огляд ссавців Луганщини [37], в якому вперше описує склад теріофауни регіону і наводить раніше не відомі для регіону види (зокрема й норика підземного, *Terricola subterraneus*), розпочинає систематичні зоологічні дослідження ползахисних смуг регіону як стацій переживання польових гризунів [38]. У цей період він продовжує вивчати і «мисливську фауну», у т. ч. популяції хохулі [41, 44] й бабака [42, 47].

У спогадах В. Денщика (1956–2010) з посиланням на розповіді С. Панченка згадується, що в І. Сахна й Л. Титаренко⁹ була багата зоологічна бібліотека, зокрема запам'яталася серія унікальних кольорових видань (у т. ч. «Определитель насекомых России»), якими Людмила Павлівна часто користувалася у своїй роботі, зокрема й на польових практиках у Кремінній [8]. Ці практики сприяли накопиченню великого обсягу зоологічного матеріалу, який визначали і готували для експозиції музею та його фондів, а також як наочний матеріал для занять зі студентами.

За спогадами З. Седих (особ. повід.), Ніна Суботіна, лаборант кафедри, для занять виписувала птахів із птахофабрики, у віварії розводили кролів та пацюків, утримували жаб, раків. Весь такий матеріал студенти спочатку вивчали з анатомічної точки зору (роздавали по одній тварині на 1–2 студентів), а вже потім робили опудала, вологі препарати та кістяки, які згодом передавали до інших освітніх закладів. Навчання на свіжих матеріалах при І. Сахнові було обов'язковою вимогою.

В архіві зоологічного музею ЛНУ збереглися документи (зошити й аркуші) про передачу нових зразків в різноманітні освітні заклади Луганщини, Львівщини, Київщини, Харківщини, Донеччини, Воронежчини. У переліках фігурують опудала, кістяки, мокрі препарати хребетних, коробки з колекціями комах, препарати дощових черв'яків, молюсків, раків, ланцетників. Із цих актів та розписок видно, що школи й музеї отримали тисячі (!) експонатів для вивчення зоології, порівняльної морфології, анатомії. Ці документи, датовані 1954–1972 рр., нерідко завізовані підписами І. Сахна. В архіві музею є також журнали обліку колекційних зразків, виготовлених та зданих на кафедру студентами. Кабінет зоології був одним з найпомітніших і найпам'ятніших місць навчання студентів (рис. 10).

Рис. 10. Іван Сахно зі студентами 5 курсу спеціальності «географія та біологія» в кабінеті зоології (травень 1961 р.). Більшість студентів стали співробітниками інституту (з того випуску 10 чол. захистили дисертації: Н. Лебедева, особ. повід.). Частина колекційних зразків (напр., у шафі стоїть валабі, на столі — олень японський) збереглися дотепер. На стінах були портрети відомих біологів, еволюціоністів та мандрівників: Ч. Дарвіна, М. Пржевальського та ін. (З. Седих, особ. повід.). (Фото з альбому Н. Лебедевої).

У цей час проводиться й наукова робота кафедральної молоді: однією з перших з нової генерації на кафедру прийшла Людмила Лебедева (1961 р.), згодом, у середині 1960-х почали готувати дисертації Людмила та Ніна Лебедеви, в кінці 1960-х аспірантами стали

⁹ Принаймні з 01.1964 р. і до кінця життя вони мешкали в будинку викладачів поруч з інститутом, по вул. Херсонській, 1 а; перед тим, у 1956 р. (особова справа) вони мешкали за адресою Новосвітлівська, 1 (сучасна Шолкового), що біля інституту, разом з матір'ю Людмили Павлівни, а ще раніше, за особовою справою 1947 р., — по вул. Новостройна, 23.

Микола Самчук (майбутній завідувач кафедри) та Інна Ілюшина (Белік)¹⁰. Оскільки в Луганську аспірантури не було, Іван Іванович направляв молодь до Києва, зокрема до Інституту зоології. На кафедрі в різні часи починали лаборантами та отримали «путівку» в науку К. Ситник (акад. НАН України, ботанік), М. Самчук (проф. ЛНУ, орнітолог), Л. Лебедева (доц. ЛНУ, ентомолог), Н. Лебедева (доц. ЛНУ, фізіолог), Н. Шевцова (доц. ЛНУ, ентомолог), І. Ілюшина (доц. ЛНУ, методист, ентомолог), М. Ярошенко (проф. ДонНУ, ентомолог) та ін.

Власні наукові дослідження І. Сахна цього періоду стосувалися екології гризунів, переважно польових шкідників, про що свідчить і назва однієї з тогочасних наукових тем кафедри: «Вплив агротехнічних заходів на мишоподібних гризунів». За цією темою упродовж 1957–1968 рр. він опублікував 12 наукових статей (напр. [35, 38, 40]). Ці праці базувалися не тільки на польових дослідженнях, але й широко розгорнутих експериментах у віварії інституту, зокрема щодо живлення й розмноження гризунів. В одній з характеристик І. Сахна названо тему дисертації, над якою він працював у ті роки: «Біологічне обґрунтування агротехнічних заходів у боротьбі з мишовидими гризунами у Придонецьких степах» [29]. На обкладинці журналу «Радянська школа» № 12 за 1966 р. на символічній Дошці пошани кращих викладачів вишів серед 8 номінантів є фото

І. Сахна¹¹. Івана Івановича на кафедрі цінували, він був в центрі і кафедральної роботи, і святкових подій (рис. 11), хоча вік і дихання в спину нового покоління давалися взнаки. Дослідник готував захист докторської, проте цим планам не судилося здійснитися.

Рис. 11. Іван Сахно та лаборант кафедри Зінаїда Позднякова біля новорічної ялинки близько 1967–1968 рр. (З. Седих, особ. повід.). Фотографію зроблено, найімовірніше, на кафедральній новорічній вечірці. Фото з архіву М. Самчука.

Час кардинальних змін і розставань (1969)

Колектив кафедри зоології за 1960-ті роки змінився. На новостворену 1962/63 р. кафедру фізіології відійшла низка досвідчених співробітників (Л. Каплан, М. Симонов, Н. Лебедева та ін.); 1967 року пішла на пенсію Л. Титаренко¹², натомість 1966 р. прийшли нові люди, у т. ч. доц. Т. Тверитіна та асист. Л. Бутенко, які невдовзі стали в центрі суперечки з завідувачем стосовно штату кафедри. Проблем додало те, що наприкінці 1960-х живих тварин було так багато, що лаборанти почали підтримувати ідею скорочення живої колекції. Окрім того, І. Сахно був у передпенсійному віці, що спонукало керівництво задумуватися про його наступника. Таким міг бути доц. С. Панченко, який мав певний авторитет в адміністрації, був 1967–1968 рр. заступником голови профкому та головою виробничої комісії інституту [28].

Регулярно звучали різні небилиці, наприклад про те, що І. Сахно в розвиток вчення Т. Лисенка займався виведенням безхвостих мишей, відтинаючи їм хвости. Звісно, статей його вони не читали. У своїх спогадах С. Панченко згадував розгорнуті І. Сахном дослідження у віварії щодо живлення й розмноження гризунів з іронією. Так само іронічно

¹⁰ Л. Лебедева захистила дисертацію 1970 р., І. Белік (Ілюшина) — 1970 р. (диплом ВАК — 1971 р.), М. Самчук — 1972 р., Н. Шевцова — 1975 р.

¹¹ Цю публікацію знайдено завдяки спогадам колишнього співробітника факультету доц. Є. Думіна.

¹² Згодом, захворівши пневмонією і відмовившись від госпіталізації задля догляду за чоловіком, померла (29.12.71).

він розповідав і про історію зі сліпачком (*Ellobius talpinus*), рідкісним підземним гризуном, якого на новому місці практики в Ново-Ільєнко І. Сахно не зміг признати за слідами життєдіяльності (до того ж, цей вид був невідомий зі сходу України). Терплячи насмішки, Іван Іванович провів спеціальні дослідження та підготував дві статті про екологію цього унікального виду [46, 48], що є важливим штрихом до портрету цієї допитливої людини.

Наставав час змін. Влітку 1969 р. Івана Івановича таки звільнили. С. Панченко згадує про це так: «Сахно швидко пішов на пенсію. По якомусь питанню в 66 або 68 році... Був я на польовій практиці в Ільїнці. Приїжджає Лев Михайлович [Євтушенко, декан] і веде таку бесіду: «пропонують назначити тебе завідувачем кафедри..., ректор сказав, щоби я привіз тебе». Приїжджаємо ми до ректора [В. Пічугіна], Л. М. говорить «Він не хоче» — «Хоче, не хоче, а прийдеться, бо щось Сахно...». Яка була у них розмова, я не знаю [див. далі — І. З.]... Було висловлено з боку ректора чи то невдоволення, чи вказівка. Іван Іванович сказав: «Ну коли так (українською, як завжди), то я подам на пенсію», а ректор каже: «Ну й давай». Потім одразу заява і віза» (за аудіозаписом). Того року І. Сахно було неповних 65, В. Пічугіна — 58, С. Панченку — 41 (рис. 12).

Рис. 12. Дві важливі персони, з якими пов'язані зміни в житті кафедри зоології та Івана Сахна: Всеволод Пічугін, ректор ЛДПІ (ліворуч, фото 1974 р.), який приймав рішення про звільнення І. Сахна, та Сергій Панченко, який замінив Івана Івановича на посаді завідувача кафедри (праворуч, фото з посвідчення 1973 р.). Фото В. Пічугіна — з архіву А. Климова, С. Панченка — з архіву Г. Уварової.

Повний сил, активний дослідник і вмільний педагог Іван Сахно раптом опинився в порожнечі. Він мусив кинути те, що становило сенс його життя. За спогадами тодішніх співробітників факультету, таке рішення В. Пічугін не міг прийняти самостійно, та й не міг мати до І. Сахна претензій, і поштовхом могла бути тільки вказівка «зверху» (Н. Лебедевої, С. Котлик, З. Седих особ. повід.). Що за події сталися 1966 та 1968 рр., які згадує С. Панченко, — не було ясно. Понад те, в особовій справі І. Сахна будь-які документи між 1964 р. (заява про подачу документів на завідування на новий термін) та 1969 р. (наказ на звільнення) відсутні. Можна припустити, що місце І. Сахна готувалося іншій людині.

Щодо цих дат старожили згадують дві знакові події. Перша: 1966 р. на кафедру зарахували згадану вище Ларису Бутенко, випускницю кафедри зоології Ужгородського університету 1962 р., яка, за їхніми спогадами, мало що робила по кафедрі, проте при скороченні штатів 1968/69 н. р. І. Сахну заборонили навіть згадувати її ім'я. Суттєву протидію І. Сахнові забезпечила інша «обнова» кафедри 1966 р. — досвідчений комуніст Т. Тверітіна (1912 р. н.), яка пройшла складний службовий маршрут через вищі Херсона, Кривого Рогу, Омська, Ташкента, Кривого Рогу, Таганрога, Ужгорода та Луганська (1966–1973). Внаслідок серії суперечок з кафедри звільнилися Л. Титаренко (1967), Н. Карпенко (1969)¹³ та З. Позднякова (1971)¹⁴, натомість Л. Бутенко 1971 р. направили на стажування

¹³ Неоніла Андріївна Карпенко працювала асистентом кафедри протягом 1956–1962 рр., потім у 1962–1967 рр. — викладачем кафедри зоології Київського державного університету, а 1967–1969 рр. — знову на рідній кафедрі. Після згаданого звільнення і до виходу на пенсію була викладачем біології у середній школі №17 Луганська, яка завдяки їй на довгі роки стала базовою для педагогічних практик біологів Луганського педінституту (Н. Карпенко, Н. Лебедева та ін., особ. повід.).

¹⁴ Зінаїда Позднякова (фото на рис. 11) після звільнення поїхала викладачем біології та хімії до м. Сиверодонецьк, надалі (1975–2005) завідувала станцією переливання крові в Новоайдарі (О. Нікуліна, особ. повід.).

до МГУ (!), але за пару років вона поїхала геть, десь до Ужгорода (Н. Суботіна, особ. повід.; особова справа)¹⁵. Друга подія: у той час рішуче бажання від'їзду з Луганська виникло у доц. С. Панченка. У його автобіографії 20.05.68 зазначено: «Причиною подачі документів на конкурс в другий Вуз країни являється те, що Луганська область для зоолога — місце не підходящее...». Проте після його призначення завідувачем подібних заяв від нього більше не було. Врешті, вивчення особових справ Л. Бутенко та Т. Тверітіної поставило все на свої місця — відбувся типовий локальний переворот за участі адмінресурсу¹⁶.

На загал, 1969 р. в інституті відбулася докорінна зміна зоологічного життя, що вплинуло на подальший занепад (і врешті закриття) кафедри. За спогадами старших колег, які щоразу це підкреслювали, І. Сахно жив наукою, підтримував різні напрямки досліджень; приділяв увагу роботі з живим матеріалом як для науки, так і навчання, був експериментатором. Потому основою роботи кафедри стали популяризація знань, переважання суто орнітологічних досліджень, розвиток «мертвої» експозиції і навчальної колекції з постійних препаратів, дослідження шляхом спостережень. Кафедра помалу втрачала широку профільність та експериментальний напрямок. І. Сахно після звільнення жодного разу на кафедрі не з'являвся. У країні спливала епоха відродження. Очевидно, що звільнення й подальше забуття І. Сахна були віддзеркаленням змін у суспільстві, а не лише конфліктом поколінь.

Музей та Іван Сахно після 1970 року

Всеволод Пічугін, ректор 1960–1975 рр., увійшов у історію пединституту як ректор-розбудувник [20]. 1965 р. Луганськ програв Донецьку ідею створення регіонального університету. Проте навесні 1971 р. в країні готувався XXIV партз'їзд — центральна подія в житті СРСР, до якої завжди приурочували різні здобутки. Луганськ відзначав це будівництвом нового корпусу пединституту. Зоологічний музей (разом із оранжереєю) переїхав спочатку на 1-й, а потім на 5-й поверх південного крила новобудови, а кафедра зоології — на перший [12] (рис. 13). Головним завданням для музею на новому місці стало виготовлення нових вітрин та перенесення колекції. Вітрини замовили на одному з луганських заводів, надвітринні фотогалереї робив С. Панченко [53]. Впорядкування нової експозиції тривало до літа 1972 р.

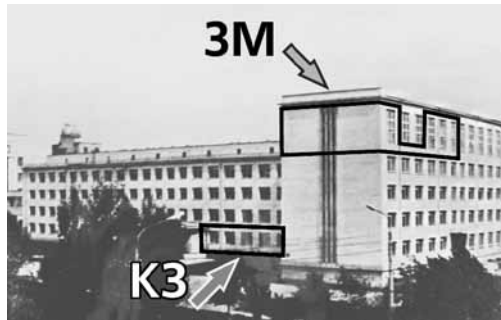

Рис. 13. Новий корпус інституту, уведений в експлуатацію 1971 р., у південне (праве) крило якого на V поверх переїхав зоологічний музей (ЗМ), а кафедра зоології (КЗ) розмістилася на I поверсі. Вікна музею виходили прямо на вікна квартири І. Сахна, який у цей час продовжував свої дослідження вдома (фото ліворуч, осінь 1970 р.).

За спогадами С. Чібішева (особ. повід.), ключову роль у формуванні нової експозиції відіграли лаборант кабінету зоології Ніна Суботіна (починаючи з 1963 р.) та Аркадій Шепотиленко (з бл. 1967 до 1972 р.). Ніна Прохорівна Суботіна та Ніна Петрівна Щевцова

¹⁵ Проте на біологічному факультеті Ужгородського університету вона так і не з'явилася (В. Рошко, особ. повід.).

¹⁶ Доповідна І. Сахна про скорочення Л. Бутенко була опротестована нарадою у декана доцентами С. Панченком та Т. Тверітіною; у доповідній ректору (23.06.1969) І. Сахна охарактеризували як необ'єктивного керівника і запропонували звільнити іншу людину (Н. Карпенко). Проте вже 1972 р. новий завідувач у зв'язку зі скороченням штатів перевів ту саму Л. Бутенко на погодинну оплату і 1973 р. звільнив (!). Того ж року на пенсію пішла й Т. Тверітіна.

(асистент кафедри з 1967 р.), що прийшла на місце Л. Титаренко, взяли на себе турботи з догляду і за «мертвою» колекцією, і за живим куточком, проте у новий корпус музею переїхав без живого кутка. Протягом 1972–1977 рр. лаборантом музею була Галина Зосименко, одночасно з якою в різний час працювали Валерій Лісничий та Борис Валуйський, а після неї — Станіслав Чібішев [12]. Станіслав Васильович, випускник кафедри зоології 1974 р., прийшов до музею 1997 р. і став першим, хто отримав посаду завідувача зоомузею. Колекцією безхребетних у 1970–1980-х рр. опікувалися вихованці І. Сахна — Л. Лебедева та Н. Шевцова.

Музей швидко втратив функції навчальної та наукової лабораторії, зникло поняття наукових та навчальних фондів, відійшли в минуле виготовлення та поширення зразків для інших установ. Він став краєзнавчою експозицією, куди везли школярів. Станіслав Чібішев, який пропрацював у музеї 22 роки (з 1977 до 2000 рр.), згадує, що його робота в музеї зводилася до обслуговування неперервного потоку школярів і протирання вітрин. Те саме згадує Г. Зосименко (особ. повід.), лаборант музею перших 5 років його існування на новому місці: в пам'яті про роботу в музеї у неї залишилися тільки постійні стреси від проблем з чистотою вітрин. Ще Галина Володимирівна шкодує, що близько 1980–1985 рр., музей втратив значний сегмент центральної зали задля окремого коридору до лекційної ауд. 551 та обмеження доступу студентів до вітрин.

У сучасній експозиції зоологічного музею ЛНУ збереглося кілька експозиційних матеріалів, зроблених або переданих для музею І. Сахном у 1960-х роках (рис. 14).

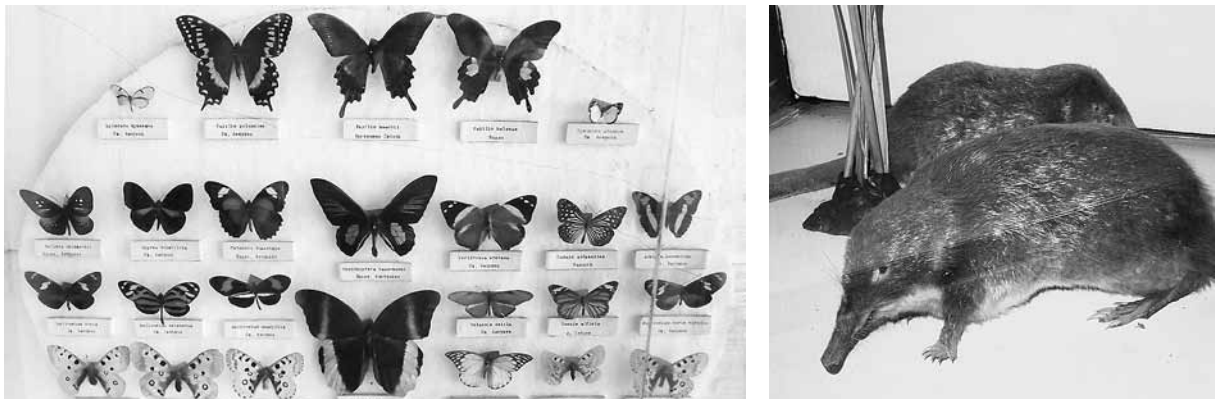

Рис. 14. Фрагменти експозиції зоомузею ЛНУ. Ліворуч — фрагмент вітрини з колекцією екзотичних метеликів, подарованої І. Сахном для музею; праворуч — хохулі, що зберігаються в музеї принаймні з 1959 р., тобто, імовірно, зроблені І. Сахном (фото автора та С. Філіпенка; уточнення дат і походження зразків за: М. Самчук, особ. повід.).

Після звільнення І. Сахна увага до музею згасла, йшла переважно експлуатація наявних фондів. У характеристиці, скерованій 1973 р. до Міносвіти для нагородження нового завідувача грамотою, зоомузей чомусь навіть не згадано. Натомість, у характеристиці на І. Сахна для вручення Почесної грамоти Міносвіти, підписаній того ж року ректором В. Пічугіним (15.12.1973), зазначено: «Під його керівництвом при інституті створено Зоологічний музей»; те саме 9 роками раніше (1964 р.) написано в характеристиці за підписом в. о. ректора Б. Шарпило: «Під його безпосереднім керівництвом створено багатий зоологічний музей»; пізніше (бл. 1977 р.) те саме написав і ректор Д. Жданов [29].

Відаючи належне внеску нових співробітників у збереження колекції та створення експозиції на новому місці [12, 53], важливо пам'ятати, що створення й розвиток музею були справою багатьох людей та кількох поколінь: колекцію збирали та зберігали І. Сахно, Я. Зубко, Л. Титаренко, М. Симонов, Н. Суботіна, Н. Шевцова, Л. Лебедева, А. Шепотиленко, В. Лісничий, С. Чібішев та ін. Станом на 1975 р., у музеї зберігалось

понад 2 тис. хребетних та 1200 безхребетних [28]. У виданому 1977 р. С. Панченком посібнику із зоогеографії вміщено каталог експонатів музею, що включав 558 видів хребетних [27]. На жаль, після І. Сахна ця кількість вже майже не зростала. Галина Зосименко (особ. повід.) зазначає, що за 5 років її роботи в музеї (1972–1977 рр.) в експозиції мало що додалося, лише раз міняли голову оленя, з якої хтось відірвав і викрав роги. За спогадами Віталія Ветрова (особ. повід.), з 1980 р., відколи він прийшов до музею, помітних змін у колекціях не було, додалися виготовлене ним 1985 р. опудало качки-черні та кілька десятків зразків птахів роботи В. Лісничого (†22.12.1984 р.). Колекція почала змінюватися після 2003 р. (прихід С. Литвиненка): було реконструйовано вітрини з амфібіями, плазунами, коловодними птахами, комахами; розпочато розвиток остеологічної колекції [12, 16].

Після виходу на пенсію (1969) Іван Іванович продовжив свої наукові дослідження. У нього в цей час вийшло п'ять статей: «Охотничье хозяйство и охрана животных» (1970) [45]; «Слепушонка... на Ворошиловградщине» (1971) [46], «Размещение и численность сурка ...» (1972)¹⁷ [47], «Распространение и численность мышевидных грызунов в Ворошиловградской области» (1975) [50], «Материалы к экологии слепушонки...» (1978) [48]¹⁸. Писати статті в академічні видання, перебуваючи на пенсії, — треба мати і гарні матеріали, і натхнення. Він цього не втратив. У статті з Зінаїдою Поляковою [50], співробітником Луганської обласної СЕС, він підготував важливий огляд даних про чисельність гризунів на Луганщині та їхню роль у поширенні зоонозів, що доповідалося на всесоюзній конференції в Москві (1971). Можна припустити, що після звільнення з університету він працював в СЕС, що широко практикувалося у той час при виході зоологів на пенсію (М. Товпинець, особ. повід.). На факультеті його в ці роки не бачили. Не бував він і в Раді ветеранів інституту (Є. Думін, особ. повід.).

За два дні до 1972 р. у віці 59 років пішла з життя Л. Титаренко. Іван Іванович лишився сам.

У біографії І. Сахна є серія подій, які свідчать про активне його життя у наступні роки. В архіві ЛНУ є характеристика, підготовлена у грудні 1973 р. для вручення йому Грамоти МП УРСР, за підписом ректора В. Пічугіна [29]. Наступного 1974 р. він брав участь у Міжнародному теріологічному конгресі в Москві (Л. Шевченко, особ. повід.), проте у збірнику праць цього форуму його ім'я відсутнє. У фотоальбомі І. Сахна є серія світлин з його поїздок по різних містах з науковою та туристичною метою. Зокрема, після 1972 р., зовсім сивий, він відвідав: 1973 р. (зима) — Томськ (наукова конференція)¹⁹, 1974 (весна, літо, осінь) — Канів (Тарасова могила), Ворзель (санаторій?), Ленінград, Петергоф, Рига, Вільнюс (турист?), 1975 (лютий) — Гагра, Піцунда, Сочі (санаторій?), 1976 (літо) — Одеса, Львів, Ужгород (турист?), 1979 (літо) — Одеса? (зустріч ветеранів 395 с. д.).

У характеристиці, складеній близько 1977–1978 рр. (В. Афонін, особ. повід.), зазначено, що «Ректорат Ворошиловградського педінституту рекомендує доцента Сахна І. І. для призначення головою ДЕК в інші інститути» [29] (деталі цього не відомі). Ще через 8 років, 6.04.1985 р. І. Сахна представлено до нагороди Орденом Вітчизняної війни II ступеня, який, як відомо, вручали тільки живим ветеранам²⁰. За спогадами старших колег, які побували в гостях у нього з вітальними листівками до Дня перемоги, вже після 1982 або 1983 р., єдиним їхнім враженням, дотепер жорстоко врізаним у пам'ять, було: «Яка інтелігентна людина, і які злидні! Яка несправедливість!» (Г. Зосименко, особ. повід.).

¹⁷ У фотоальбомі І. Сахна є серія світлин з його виїзду (спільно з Л. Титаренко) на обстеження поселень бабака.

¹⁸ Ця остання наукова праця дослідника здана до друку 25.09.1975 р.

¹⁹ Фото 1973 р. біля будівлі Томського університету свідчить про участь у науковій конференції. На жаль, бібліографічний пошук за участі бібліотекарів Томської обласної наукової бібліотеки ім. О. Пушкіна не дозволив виявити ім'я І. Сахна у збірниках праць біологічних конференцій в Томську того (1973) року (А. Коршунова, особ. повід.).

²⁰ Докладні дані про ордени разом з описами подвигів є на сайті: www.podvignaroda.ru. Наказ про вручення цього ордену видано 11.03.1985 р. В альбомі І. Сахна збереглася орденська книжка на цю нагороду, яку могли вручити й самому йому.

Рис. 15. Іван Іванович Сахно. Остання відома фотографія науковця, зроблена, найімовірніше, у травні 1984 р. Дату уточнено за подібною фотографією, вміщеною в газеті «Трибуна студента» № 20 (829) за 25.05.1984 р. [49]. Фото з архіву А. Климova.

На жаль, дотепер автору не відомі ні дата, ні рік його смерті. Пошуки відомостей серед старших колег та в архіві університету не дали результатів. Не стало його воєни (Є. Думін, М. Самчук, особ. повід.), ймовірно 1984 р.²¹ За спогадами старожилів факультету, до 40-річчя Перемоги (1985) і вручення згаданого ордену він не дожив, хоча наявність орденської книжки в його домашньому альбомі є дивною. Автор припускає, що Іван Іванович пішов із життя в жовтні 1984 р. Його похорон відбувався з панахидою в холі перед Великою актову залу педінституту (С. Чібішев, особ. повід.). Місце поховання, як і дату, ніхто з опитаних не пам'ятає («теплий осінній день» — М. Самчук, особ. повід.). Автором спільно з М. Коробченко на цвинтарі в уроч. «Гостра Могила» зна-

йдено могилу Л. Титаренко (4.10.1912–29.12.1971), дружини І. Сахна, поруч з якою в тій самій оградці є безіменна могила. Від старших людей нам відомо, що його ховали біля дружини, ліворуч, без установки в подальшому пам'ятника²². Ця друга могила визнана нами похованням Івана Івановича, з чим погодилися всі опитані старожили і що підтверджує виявлена автором в альбомі І. Сахна фотографія могили дружини кінця 1970-х років (біля могили Л. Титаренко інших поховань не було). Наймовірно, але така знакова постать виявилася забутою. Він для сучасників виявився людиною минулого...

Післямова

На межі 1960–1970-х епоха дослідників рівня й масштабів І. Сахна відходила в минуле. Наступала епоха всесоюзних конференцій, студентських будзагонів та колгоспних десантів, самодіяльності та агітбригад і всього іншого, що не мало стосунку до науки чи професійної освіти. Поширювався ветеранський рух, до якого І. Сахно майже не був причетний. За спогадами старожилів, Іван Іванович ніколи не приміряв нагороди і не згадував війну. Колеги й учні, які бували у нього вдома, не пригадують жодних надмірностей — ні опудал, ні антикваріату, ні зброї. Зате пригадують часті жарти (сам він багато й дотепно «хохмив» і щиро заходився із гостями) і солодощі, якими завжди пригощав гостей²³. І безкінечні розмови про науку. А ще старожилам дуже запам'яталося те, як він все життя прожив у любові, навіть у пенсійному віці тримаючи на прогулянках дружину за руку, як 18-річний юнак.

Іван Сахно прожив дуже непросте, але цікаве і насичене подіями життя. Його значний внесок як у науку загалом, так і в розвиток природознавства в Луганському університеті врешті був високо оцінений його послідовниками. Людина залишається з нами стільки, скільки про неї згадують. Маю надію, що ця скромна історична й біографічна

²¹ Восени 1984 р. його начебто бачили на похороні проф. С. Діонесова (1901–1984) (Н. Лебедева, особ. повід.). Всі інші хронології (фотоальбом, документи в особовій справі, впевнені спогади) обриваються в діапазоні 1983–1984 рр.

²² У І. Сахна й Л. Титаренко не було дітей. Син І. Сахна Віктор жив у Харкові (?), проте між ними не було зв'язків. Жінка, яка прижилася біля І. Сахна в середині 1970-х, Марія Григорівна, перед гостями ніколи не з'являлася, а стиль її життя після смерті Івана Івановича не припускав уваги до могил померлих (Є. Думін, особ. повід.).

²³ Дівчат з кафедри особливо тішило те, що Іван Іванович завжди примудрявся до їхнього приходу в гості дістати знаменитий дефіцитний шоколадний торт «Шахтарський», який по шматочку загортав їм ще й на дорогу.

розвідка примножить славу цього дослідника й збереже від забуття окремі надзвичайно цінні фрагменти розвитку зоологічної думки на сході України. 1972 року І. Сахна як відомого дослідника гризунів згадує у своїй монографії «Розвиток зоології на Україні» Б. Мазурмович [25], при тому це був єдиний луганський фахівець, названий у цьому поважному зведенні. І, як зазначено на початку, І. Сахно став одним із широко цитованих авторів у працях зоологів нової генерації — В. Денщика (1956–2010), О. Кондратенка (1975–2004) та інших (у т. ч. й автора), які почали свої наукові дослідження лише тоді, коли Іван Іванович Сахно вже пішов із життя.

Збереження пам'яті про таких колег, як Іван Сахно, важливе з багатьох причин. Такі величні постаті створювали ті підвалини, на яких формувалися цілі покоління фахівців і на яких зараз розвиваються наша наука й освіта. Цих людей тепер немає з нами, проте їхня щоденна копітка праця, зреалізована зовсім в інших і значно складніших за сучасні умови, забезпечила і поступ наукової думки, і можливість порівняння наших сучасних даних з колишніми, і саме існування наукових осередків, створених і збережених ними, — музеїв та кафедр, у яких та навколо яких незмінно концентруються фахівці та інтереси, думки та ідеї. За спогадами мого наукового вчителя О. Михалевича (лист щодо рукопису цієї статті), відомий український теріолог *«Іван Тарасович Сокур згадував прізвище Сахна завжди з великою повагою, вважаючи його ледь не одним з найкращих знавців дрібних ссавців»*.

2012 р. в Луганському національному університеті відбудеться конференція «День Зоологічного музею» з презентацією низки доповідей про історію формування і сучасний стан колекцій, освітню й наукову діяльність зоомузею ЛНУ, про постаті, які формували й розвивали музей. Одним з перших, якщо не першим серед них став Іван Сахно — науковець, зоолог, еколог, педагог, музеолог, достойний син українського народу.

Подяки

Дякую О. Байрачній, О. Виноградову, А. Климову, Н. Лебедєвій, М. Самчуку, Н. Суботиній за надані у користування фотографічні та текстові матеріали з історії ЛНУ. Моя подяка Ю. Богуславській та Н. Білоусовій за можливість працювати з альбомами історії факультету природничих наук ЛНУ та Н. Ланко за допомогу в пошуку фотоальбомів І. Сахна та Л. Титаренко. Дякую Н. Атамась, Т. Атемасовій, Н. Вороньковій, Л. Годлевській, А. Коршуновій, Ю. Куцоконь, П. Панченку, А. Роману та С. Фоміну за допомогу в бібліографічному пошуку. Особливу подяку автор висловлює колишньому співробітнику зоомузею ЛНУ С. Чібішеву, колишнім завідувачам кафедри зоології Луганського педінституту С. Панченку та М. Самчуку, колишнім співробітникам біологічних кафедр ЛНУ В. Деницику, Є. Думіну, Г. Зосименко, Н. Карпенко, Т. Косоговій, С. Котлик, Н. Лебедєвій, З. Сєдих, Н. Суботиній, А. Швечиковій, Н. Шевцовій, колишньому парторгу Луганського педінституту В. Афоніну, колишньому ректору Луганського педінституту й завідувачу кафедри історії України ЛНУ А. Климову за цінні відомості з історії Луганського педінституту та завідувачу кафедри ентомології та збереження біорізноманіття Ужгородського національного університету В. Рошку за цінні матеріали з історії біологічного факультету УжНУ. Моя подяка О. Байрачній, А. Дулицькому, А. Климову, Л. Лесняку, О. Михалевичу, О. Нікуліній, Є. Писанцю, В. Семистязі, М. Товпінцю, С. Філіпенку, Л. Шевченко, І. Шидловському за підтримку цього дослідження та зауваження й уточнення щодо змісту статті, архіваріусу Луганського університету О. Хорунжій за величезну допомогу в роботі з архівами ЛНУ. Автор дякує О. Байрачній та Г. Городиській за редакційні правки тексту. Моя особлива подяка Н. С. Лебедєвій та О. Байрачній за величезну допомогу у налагодженні контактів з колишніми співробітниками ЛНУ, з'ясуванні хронологій та ідентифікації колег на давніх світлинах.

Література

1. Атемасова Т. А., Кривицкий И. А. И. И. Сахно // Орнитологи Украины: Биобиблиографический справочник / Сост. Т. А. Атемасова, И. А. Кривицкий. — Харьков, 1999. — Вып 1. — С. 180.
2. Блехер Мендель Якович. Особова справа // Архів Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 1951. — 16 с.
3. Борейко В. Е. Аскания-Нова: тяжкие версты истории (1826–1933). — Киев : КЭКЦ, 1994. — 157 с.
4. Борейко В. Е. История охраны природы Украины (X век — 1980). — Изд. второе. — Киев : КЭКЦ, 2001. — 544 с.
5. Грама В. М., Прудкіна Н. С., Пеева Л. І. Из славной когорты науковой школы С. І. Медведева: пам'яті В. С. Солодовникової (22.04.1930–3.11.2004) // Вісті Харк. ентомол. тов-ва. — 2005. — 13, вип. 1–2. — С. 172–186.
6. Денищик В. А. Современное состояние фауны рыб бассейна среднего течения Северского Донца : Автореф. дис. ... канд. биол. наук / Ин-т зоол. НАН Украины. — Спец. 03.00.08 — зоология. — Киев, 1994. — 24 с.
7. Денищик В. А. Фауна рыб бассейна среднего течения Северского Донца / Ин-т зоол. НАН Украины. — Киев, 1994. — Препр. 94.10. — 40 с.
8. Денищик В. А. Спогади про зоологічні дослідження в Луганську 1970–1995 років. — Луганськ, 2009. — 3 с. — (Рукопис в архіві І. Загороднюка).
9. Есаулова А. Луганський національний університет імені Тараса Шевченка у воєнні роки (1941–1945 рр.) // Луганський національний університет : офіц. веб-сайт. — 2011. — <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,1877>.
10. Етапи становлення санепідслужби в місті Луганську // ДЗ «Санітарно-епідеміологічна станція м. Луганська» / МОЗ України. — <http://ses.lg.ua/2010-03-10-12-04-59/history.html> (версія: 15.03.2010)
11. Загороднюк І. Савці східних областей України: склад та історичні зміни фауни // Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 216–259. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 7). — ISBN 966-02-3985-8.
12. Загороднюк І. В. Зоологический музей Луганского национального университета: история, научная и образовательная ценность // Известия Музейного фонда им. А. А. Браунера. — 2009. — 6, № 4. — С. 1–8.
13. Загороднюк І. Іван Сахно як науковець: ключові дати життя та ключові наукові праці // Теріологічна школа : веб-сайт Укр. теріол. тов-ва НАН України. — 12.11.2011. — <http://terioshkola.org.ua/ua/memory/sakhno.htm>.
14. Загороднюк І., Годлевська О. Давні видання зоологічного профілю в Україні та теріологія на сторінках «Збірника праць Зоологічного музею» // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 299–307. — (Пр. Теріол. шк.; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
15. Загороднюк І., Коробченко М. Раритетна теріофауна східної України: її склад і поширення рідкісних видів // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 107–156. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
16. Заика С. Коллекция млекопитающих Александра Кондратенко в зоомузее Луганского национального университета // Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність : Матеріали наук. конф. (15 травня 2008 р.) / За ред. І. В. Скільського. — Чернівці : ДрукАрт, 2008. — С. 144–145.
17. Кафедра біології. Історична довідка // Луганський національний університет імені Тараса Шевченка : офіц. веб-сайт. — 2011 (24.01.2011). — <http://www.luguniv.edu.ua/?z1=b,735>.
18. Климов А. О. З історії вищої педагогічної освіти на Луганщині: 30-ті роки ХХ ст. // Краєзнавство : науковий журнал. — 2009. — № 1–2. — С. 228–234.
19. Климов А. Сторінки історії Луганського національного університету // Климов А. Історичні краєзнавчі розвідки. — Луганськ : ЛНУ ім. Т. Шевченка, 2010. — С. 219–278. — ISBN 978-966-617-230-6.
20. Климов А. О., Курило В. С. Луганський національний педагогічний університет імені Тараса Шевченка. Історія. Сьогодення. Перспективи. — Луганськ : Альма-Матер, 2006. — 120 с.
21. Кондратенко О. В. Мікротеріофауна Донецько-Донських та Донецько-Приазовських степів : Автореф. дис. ... канд. біол. наук / Ін-т зоол. НАНУ; Спец. 03.00.08 — зоология. — К., 2003. — 20 с.
22. Кондратенко О. Історія досліджень мікротеріофауни регіону Донецько-Донських і Донецько-Приазовських степів // Теріофауна сходу України. — Луганськ, 2006. — С. 8–17. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 7). — ISBN 966-02-3985-8.
23. Коробченко М. Сліпушок (*Ellobius talpinus*) на піщаних arenaх долини річки Деркул // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 228–231. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
24. Кривицкий И., Загороднюк И. Олексій Мигулін і Яків Зубко — видатні українські теріологи // Раритетна теріофауна та її охорона. — Луганськ, 2008. — С. 295–298. — (Праці Теріол. шк.; Вип. 9). — ISBN 978-966-02-4638-6.
25. Мазурмович Б. М. Развитие зоологии на Украине. — К. : Вид-во Київ. ун-ту, 1972. — 229 с.
26. Медведев С. И. Заповедник «Чапли» и его значение в изучении природных условий степи [рукопис 10.02.1933] // Біологія та валеологія : 36. наук. праць Харк. нац. пед. ун-ту ім. Г. С. Сковороди. — 2008. — Вип. 10. — http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkhnpu_biol/2008_10/11.html.
27. Панченко С. Г. Методические указания в помощь студентам-заочникам географического отделения и учителям географии средних школ по изучению зоогеографии / Ворошиловград. пед. ин-т им. Т. Г. Шевченко. — Ворошиловград, 1977. — 60 с.

28. Панченко Сергій Григорович. Особова справа // Архів Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 2011. — (фотокопії 7.11.2011).
29. Сахно Іван Іванович. Особова справа // Архів Луганського нац. ун-ту ім. Т. Шевченка. — Луганськ, 1977. — 95 с.
30. Сахно І. І. До вивчення фауни звірів і птахів полежахисних смуг Одеської і Миколаївської областей і впливу фауни на прилеглі поля // Зб. пр. Зоол. музею. — 1938. — № 21/22. — С. 97–138.
31. Сахно І. І. Матеріали до вивчення риб р. Дінця // Наук. зап. Харк. пед. ін-ту. — 1940. — Вип. 4. — С. 89–95.
32. Сахно І. І. Рибне населення заплавної водойм середньої течії р. Дінця // Наукові записки / Ворошиловград. держ. пед. ін-т. — 1940–1941. — 2–3. — С. 103–108.
33. Сахно І. І. Результати акліматизації енотовидної собаки в Донбасі // Природа. — 1948. — № 4. — С. 61.
34. Сахно І. І. К вопросу о питании байбака // Природа. — 1949. — № 2. — С. 63–64.
35. Сахно І. І. Матеріали к изучению кормов некоторых мышевидных грызунов // Зоол. журн. — 1957. — 36, № 7. — С. 1084–1092.
36. Сахно І. І. Влияние агротехнических мероприятий на соотношение полов и плодовитость некоторых мышевидных грызунов на полях Луганской области // Зоол. журн. — 1959. — 38, № 12. — С. 1856–1868.
37. Сахно І. І. Краткий обзор фауны млекопитающих Луганской области // Доклады и сообщения на научной сессии, посвящ. итогам НИР за 1962 год / Луганский гос. пед. ин-т им. Т. Г. Шевченко. Физ.-мат. и ест.-геогр. факультеты. — Луганск, 1963. — С. 49–54.
38. Сахно І. І. Полезатитные лесополосы как «станции переживания» мышевидных грызунов в придо-нецких степях // Тезиси докладов и сообщений на итоговой научной сессии за 1963 год / Луганский пед. ин-т. Физ.-мат. и ест.-геогр. факультеты. — Луганск, 1964. — С. 58–60.
39. Сахно І. І. Изменения в составе млекопитающих юго-восточной Украины // Биол. основы рац. использ., преобраз. и охр. раст. и животн. мира : Тез. докл. республ. научн. конф. (27–30 окт. 1965 г.). — Симферополь, 1965. — С. 258–259.
40. Сахно І. І. Вплив сівозміни на чисельність мишовидних гризунів // Екологія та історія хребетних на Україні : Респ. міжвідомч. зб. — К.: Наук. думка, 1966. — С. 3–9. — (Сер. Проблеми зоології).
41. Сахно І. І. Состояние популяции выхухолы в Луганской области // Охрана выхухолы и воспроизводство её запасов: Тезиси докл. I Всес. совещ. / Под ред. И. И. Барабаш-Никифорова. — Воронеж, 1967. — С. 23–24.
42. Сахно І. І. Охрана байбака (*Marmota bobak* Müll.) на Украине // Зоол. журн. — 1969. — 48, вып. 5. — С. 763–765.
43. Сахно І. І. Изменение в составе зверей Луганской области // Охраняйте родную природу: сб. научн. работ. — Донецк : Донбасс, 1969. — Вып. 2. — С. 114–123.
44. Сахно І. І. В степном калейдоскопе [О выхухуловом заповеднике на Ворошиловградщине] // Заповедники Донбасса. — Изд-е 2-е, доп. и испр. — Донецк : Донбасс, 1970. — С. 21–39.
45. Сахно І. І. Охотничье хозяйство и охрана животных [на Ворошиловградщине] // Охраняйте родную природу : Сб. статей. — Донецк : Донбасс, 1970. — Вып. 3. — С. 122–142.
46. Сахно І. І. Слепушонка (*Ellobius talpinus* Pall.) на Ворошиловградщине // Вестн. зоологии. — 1971. — № 5. — С. 65–69.
47. Сахно І. І. Размещение и численность сурка степного (*Marmota bobak* Mull.) в Ворошиловградской области // Вестн. зоологии. — 1972. — № 1. — С. 45–50.
48. Сахно І. І. Матеріали к екології слепушонки обыкновенной в Ворошиловградской области // Вестн. зоологии. — 1978. — № 1. — С. 74–76.
49. Сахно І. І. До 40-річчя Перемоги у Великій вітчизняній війні // Трибуна студента [газета Луганського педінституту]. — Луганськ, 1984. — № 20 (829) (25.05.1984 р.). — С. 1.
50. Сахно І. І., Полякова З. П. Распространение и численность мышевидных грызунов в Ворошиловградской области // Природное и сельскохозяйственное районирование СССР : Матеріали VI Межвуз. конф. (Москва, 27–29 мая 1971 г.). — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1975. — С. 121–122.
51. Сахно І. І., Сімонов М. А. Результати акліматизації промислових звірів у Ворошиловградській області // Наук. зап. / Ворошиловград. пед. інститут. Сер. фіз.-мат. і прир. наук. — 1956. — Вип. 6. — С. 16–30.
52. Сокур І. Т. Історичні зміни та використання фауни ссавців України. — К. : Вид-во АН УРСР, 1961. — 84 с.
53. Уварова Г. С. Сергей Григорьевич Панченко (1928–2011) // Беркут : Укр. орнітол. журн. — 2011. — 20, Вип. 1–2. — С. 181–186.
54. Шандиков Г. А., Гончаров Г. Л. Редкие виды рыб бассейна Северского Донца Северо-восточной Украины // Вісник Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Сер. Біологія. — 2008. — Вип. 8, № 828. — С. 65–90.

Бібліографія праць І. Сахна, не цитованих у тексті

Наукові праці: ● Сахно І. І. Влияние агротехнических мероприятий на размещение мышевидных грызунов // Ученые записки / Луганский пед. ин-т. Сер. ест.-геогр. и физ.-мат. наук. — 1959. — 9 (1958). — С. 91–109. ● Сахно І. І. Краткосрочный прогноз численности мышевидных грызунов на полях Луганской области // Ученые записки / Луганский пед. институт. Сер. ест.-геогр. и физ.-мат. наук. — 1959. — 9 (1958). — С. 111–125. ● Сахно І. І. Поїдання мишовидними гризунами

зерна в залежності від глибини загортання його в ґрунт // Труды первой научной и научно-метод. конф. преподавателей биол., с.-х. и хим. дисциплин ... в пед. институтах УССР. — Симферополь, 1960. — С. 205–214. ● Сахно И. И. Влияние обработки почвы на численность мышевидных грызунов в Луганской области // Вопросы экологии. — Киев : Изд-во Киевск. ун-та, 1962. — 6. — С. 128–129. ● Сахно И. И. Влияние полевого севооборота на численность мышевидных грызунов в условиях Луганской области // Материалы 17 науч. конф. [Рус. геогр. об-ва]. — Волгоград, 1962. — С. 158. ● Сахно И. И. О влиянии раздельной уборки зерновых колосовых культур на мышевидных грызунов // Зоол. журн. — 1963. — 42, № 6. — С. 954–956. ● Сахно И. И. Севообороты и борьба с мышевидными грызунами // Тезисы докладов и сообщений на итоговой научной сессии за 1964 год / Луганский пед. ин-т. Физ.-мат. и ест.-геогр. факультеты. — Луганск, 1965. — С. 54–56. ● Сахно И. И., Лебедева Л. И. Влияние предпосевной обработки зерна на поедаемость его мышевидными грызунами // Доклады и сообщения итоговой научной сессии за 1965 год: Тезисы / Луганский пед. ин-т. Биология и география. — Луганск, 1966. — С. 42–43. ● Сахно И. И. Сохранение выхухоль на Украине // Охота и охотн. хоз-во. — 1967. — № 1. — С. 46. ● Сахно И. И. Исследование влияния агротехнических мероприятий на мышевидных грызунов на Украине // Биол. наука в ун-тах и пед. ин-тах Украины за 50 лет. — Харьков, 1968. — С. 180–181. ● Шевцова Н. П., Сахно И. И. Слепни (Diptera, Tabanidae) долины р. Северского Донца в пределах Луганской области // Вестн. зоологии. — 1968. — № 5. — С. 33–36. ● Сахно И. И. Формирование фауны грызунов как вредителей сельского хозяйства степной зоны // Изучение ресурсов наземных позвоночных фауны Украины. — Киев : Наук. думка, 1969. — С. 106–108.

Науково-популярні публікації, хроніки та публіцистика: ● Сахно И. И. Чарльз Дарвин // Комсомольское племя [газета]. — 1939. ● Сахно И. И. Юным зоологам // Комсомольское племя [газета]. — 1940. — июнь. ● Сахно И. И. Екскурсія на тваринницькі ферми // Консультационный бюллетень № 5 по вопросам преподавания естествознания / Луганск. пед. ин-т. — Луганск, 1958. — С. 3–8. ● Сахно И. И. Робота в заповідниках СРСР як засіб підвищення якості роботи з зоології // Викладання біол. і с.-г. дисциплін в педвузах УРСР... : Доповіді та повідомлення на III Республ. міжвуз. наук.-метод. конф. — Умань, 1964. — С. 44–45. ● Сахно И. И. Еще страшнее кошки... [О перевязке на Луганщине] // Ворошиловград. правда [газета]. — Ворошиловград, 1977. — 27 ноября. — С. 2.

Рукописи, згадані у звітах І. Сахна: ● Сахно И. И. Отчет об исследовании фауны полезащитных полос Украины. — 1934. — Рукопис передано до Всесоюзного інституту агролісомеліорації. — (Звіти І. Сахна 2.06.1947 та 3.06.1950). ● Сахно И. И. Матеріали до екології *Microtus arvalis*. — 1941. — Рукопис. — (Звіт І. Сахна 2.06.1947). ● Сахно И. И., Симонов М. А. Акліматизація ондатри (*Ondatra zibethicus* L.) в Кременському промгоспі на Ворошиловградщині // Наук. зап. Ворошиловград. пед. ін-ту. — 1946–1947. — «Робота здана до друку». — (Звіт І. Сахна 2.06.1947 та 3.06.1950, характеристика І. Сахна бл. 1948 р.). ● Сахно И. И. Промысловые звери Донбасса. — [Луганск], 1948. — (Характеристика І. Сахна бл. 1948 р.).

І. В. Загороднюк

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка. E-mail: zoozag@ukr.net

Іван Сахно та розвиток зоології й музейної справи на Луганщині: історичні розвідки

Наведено стислий біографічний нарис про Івана Сахна (1904–1984) — відомого українського еколога та теріолога, учня В. Станчинського та І. Волчанецького, який пройшов непростий шлях від вихователя дитбудинку в рідному йому місті Лебедин (Сумська обл.) до завідувача кафедри зоології Луганського педагогічного інституту (нині — Луганський національний університет, ЛНУ). Іван Сахно у жовтні 1934 р. заснував в Луганську кабінет зоології, який скоро (не пізніше березня 1938 р.) переріс перші і на довгі роки єдині для сходу України зоологічний музей та кафедру зоології. Він є автором 34 наукових публікацій та першим науковим наставником понад 10 кандидатів та докторів наук, відомим дослідником у галузі вивчення кількох важливих тем: 1) формування фауни степових лісосмуг та її впливи на прилеглі агроєкосистеми, 2) вивчення динаміки популяцій і потреб охорони високорангових раритетних видів ссавців сходу України, 3) аналіз успішності існування новостворених популяцій інтродукованих видів мисливських звірів, 4) загальний аналіз багаторічних змін теріофауни сходу України, 5) аналіз складу та динаміки мисливської фауни Луганщини. Докладно розглянуто ключові віхи життя дослідника у зв'язку з розвитком екозоологічних досліджень та зоологічної освіти упродовж всього часу його роботи в ЛНУ (1934–1969) та у подальшому, коли дослідник продовжував свої наукові дослідження вже після виходу на пенсію (1969–1984).

Ключові слова: екозоологія, музеологія, теріологія, Луганськ, зоологічний музей, персоналії, Іван Сахно.

И. В. Загороднюк

Луганский национальный университет им. Тараса Шевченко. E-mail: zoozag@ukr.net

Иван Сахно и развитие зоологии и музейного дела на Луганщине: исторические разведки

Приведен краткий биографический очерк об Иване Сахно (1904–1984) — известном украинском экологе и териологе, ученике В. Станчинского и И. Волчанецкого, который прошел непростой путь от воспитателя детдома в родном ему городе Лебедин (Сумская обл.) до заведующего кафедрой зоологии Луганского педагогического института (ныне — Луганский национальный университет, ЛНУ). Иван Сахно в октябре 1934 г. основал в Луганске кабинет зоологии, который скоро (не позднее марта 1938 г.) первые и на долгие годы единственные для востока Украины зоологический музей и кафедру зоологии. Он является автором 34 научных публикаций и первым научным наставником более 10 кандидатов и докторов наук, известным исследователем в области изучения нескольких важных тем: 1) формирование фауны степных лесополос и влияние ее на прилежащие агроэкосистемы, 2) изучение динамики популяций и потреб охраны високоранговых раритетных видов млекопитающих востока Украины, 3) анализ успешности существования новосозданных популяций интродуцированных видов охотничьих зверей, 4) общий анализ многолетних изменений териофауны востока Украины, 5) анализ состава и динамики охотничьей фауны Луганщины. Подробно рассмотрены ключевые вехи жизни исследователя в связи с развитием экозоологических исследований и зоологического образования на протяжении всего времени его работы в ЛНУ (1934–1969) и в дальнейшем, когда исследователь продолжал свои научные исследования уже после выхода на пенсию (1969–1984).

Ключевые слова: *экозоология, музеология, териология, Луганск, зоологический музей, персоналии, Иван Сахно.*

I. V. Zagorodniuk

Taras Shevchenko Luhansk National University. E-mail: zoozag@ukr.net

Ivan Sakhno and development of zoology and museology in Luhansk region: historical investigations

Brief biographical outline about Dr. Ivan Sakhno (1904–1984), famous Ukrainian ecologist and mammalogist, student of V. Stanchinsky and I. Volchanetsky, who had a difficult way from educator of orphanage in his native city Lebedyn (Sumy region) to the head of the Department of Zoology in the Luhansk Pedagogical Institute (now Luhansk National University, LNU). In October 1934 Ivan Sakhno founded the first and for many years of Eastern Ukraine the only Zoological Museum and Department of Zoology, originally started as Cabinet of Zoology (1934) and finally formed as Zoological Museum and Department in March of 1938. He was the author of 34 articles and the first scientific mentor for more than 10 candidates and doctors of sciences, a famous scholar in the field of study of several important topics: 1) forming of steppe windbreaks fauna and its impact on the adjacent agroecosystem, 2) study of population dynamics and protection needs of high-ranked rare mammals of Eastern Ukraine, 3) analysis of the existence success of newly introduced species of game animals populations, 4) general analysis of long-term changes of Eastern Ukrainian mammal fauna, 5) analysis of composition and dynamics of the hunting fauna in the Luhansk region. Details on major milestones of the researcher's life in relation to the development of ecozoological research, zoological collections and zoological education during his employment in LNU (1934 to 1969) and subsequently, after the Ivan Sakhno continued his research after retirement (1969 to 1984).

Keywords: *ecozoology, museology, mammalogy, Luhansk, zoological museum, personalities, Ivan Sakhno.*